

Patryk Patoleta

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0002-3394-9218

patryk.patoleta@mail.umcs.pl

Postawy aplikantów radcowskich wobec założeń *preventive law* oraz *creative problem solving*

*Perspectives of Attorney-at-Law Trainees on the Core Principles
of Preventive Law and Creative Problem Solving*

ABSTRAKT

Artykuł ma charakter naukowo-badawczy i dotyczy postaw aplikantów radcowskich wobec kluczowych założeń *preventive law* (PL) oraz *creative problem solving* (CPS) jako nurtów *comprehensive law movement* w polskim porządku prawnym. Problem badawczy sprowadza się do pytania, czy przyszli radcowie prawni postrzegają orientację prewencyjną i kreatywną jako wartościowe dopełnienie tradycyjnego, procesowego modelu rozwiązywania sporów. Celem badań było określenie poziomu akceptacji założeń PL i CPS oraz zróżnicowania postaw w zależności od obszaru praktyki. Badanie empiryczne o charakterze eksploracyjnym przeprowadzono w 2022 roku wśród 88 aplikantów Okręgowej Izby Radców Prawnych w Lublinie, z wykorzystaniem ilościowej ankiety audytoryjnej. Główne tezy artykułu wskazują, że (1) aplikanci w zdecydowanej większości popierają relacyjne i prewencyjne aspekty działań prawnych; (2) wysoko wartościują kreatywne, pozasądowe metody rozwiązywania konfliktów, ale (3) ich podejście różnicuje się w zależności od obszaru praktyki, w szczególności w zakresie uwzględniania potrzeb emocjonalnych klientów. Wyniki przeprowadzonego badania w znacznej mierze potwierdzają hipotezę o wysokiej akceptacji założeń PL i CPS przez aplikantów, ujawniając jednocześnie wewnętrzne zróżnicowania wymagające pogłębionych badań. Badanie stanowi jedno z pierwszych prób badań PL i CPS z użyciem metod ilościowych. Wartość poznawcza i praktyczna badań przejawia się we wskazaniu kierunków transformacji kształcenia i szkolenia zawodowego prawników w stronę bardziej prewencyjnej, kreatywnej i humanistycznej praktyki.

Słowa kluczowe: *preventive law*; *creative problem solving*; *comprehensive law movement*; socjologia prawa; badania ilościowe

WPROWADZENIE

Obecnie tradycyjny model sądowego rozstrzygania sporów w Polsce znajduje się w stanie głębokiego kryzysu. Na jego narastanie oddziałuje szereg wzajemnie sprzężonych czynników, które osłabiają skuteczność dotychczasowych instrumentów ochrony prawnej. Do najważniejszych przyczyn należy zaliczyć postępujący kryzys praworządności, przejawiający się przede wszystkim w sporze politycznym dotyczącym Trybunału Konstytucyjnego, Krajowej Rady Sądownictwa oraz Sądu Najwyższego, co w konsekwencji prowadzi do obniżenia zaufania do instytucji wymiaru sprawiedliwości¹.

Obok kryzysu politycznego można również dostrzec kryzys systemu sądownictwa, na który składa się znaczące wydłużenie czasu oczekiwania na wyznaczenie pierwszego terminu rozprawy oraz na jej rozpatrzenie². Niemniej na oblicze wymiaru sprawiedliwości oraz jego społeczny odbiór wpływa negatywny wizerunek sądownictwa oraz przedstawicieli branży prawniczej coraz częściej propagowany w mediach³.

Mając na względzie te oraz inne czynniki wpływające na kulturę rozwiązywania sporów w polskim porządku prawnym zasadne jest poszukiwanie nowych podejść do rozwiązywania sporów, które będą posiadały potencjał wsparcia postępowania tradycyjnego, jako jego równorzędny element, współistniejący w ramach porządku prawnego i uzupełniający jego funkcjonowanie.

Jednym z podejść wpisujących się w tę potrzebę jest oryginalny ruch prawniczy *comprehensive law movement*⁴ wraz z tworzącymi go *orientacjami preventive law* (PL) i *creative problem solving* (CPS). Wywodzący się z nurtów prawniczych kładących nacisk na humanistyczne, terapeutyczne oraz interdyscyplinarne podejście do

¹ Szerzej zob.: K.J. Kaleta, *Przyszłość sądownictwa konstytucyjnego w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2024, nr 4, *passim*; T. Pietrzykowski, *Polski kryzys konstytucyjny oczami pozytywisty prawniczego*, „Państwo i Prawo” 2022, nr 3, *passim*; W. Mojski, *Analiza kryzysu konstytucyjnego z perspektywy funkcji aksjologicznej konstytucji. Zarys podstawowych zagadnień teoretycznych*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2022, nr 1, s. 58–60; A. Bodnar, *Radca prawny jako obrońca zasady praworządności oraz praw podstawowych*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2023, nr 1, s. 135–138.

² Według danych Najwyższej Izby Kontroli średni czas trwania postępowań w sądach rejonowych w 2023 roku wyniósł 5,9 miesiąca; Najwyższa Izba Kontroli, *Wymiar sprawiedliwości w kryzysie (zapis konferencji prasowej)*, <https://www.nik.gov.pl/najnowsze-informacje-o-wynikach-kontroli/sprawne-funkcjonowanie-wymiaru-sprawiedliwosci.html> [dostęp: 25.05.2025].

³ Szerzej zob. M.E. Stefaniuk, *Image of the Community of Legal Professionals in the Television Coverage – a Case Study*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2024, t. 33, nr 1, s. 306–310. Zob. też: M.E. Stefaniuk, *Społeczna reakcja na wizerunek środowiska prawniczego przedstawiony w paradokumencie „Kasta”*, „Annales UMCS, Sectio G” 2023, t. 70, nr 2, s. 183–200.

⁴ Szerzej zob. S. Daicoff, *Comprehensive Law Practise, Law as a Healing Profession*, Carolina Academic Press, Durham 2011; A. Zienkiewicz, *Holizm prawniczy z perspektywy Comprehensive Law Movement. Studium teoretycznoprawne*, Warszawa 2018.

prawa, *comprehensive law movement* proponuje przeciwwagę kontrydiktoryjnego modelu rozwiązywania sporów, oferując narzędzia pracy prawnika uwzględniające nie tylko aspekty prawne, lecz także psychospołeczne, dążące do deeskalacji konfliktów i budowania relacji między stronami.

Preventive law opiera się na poszerzonej analizie psychologicznej i społecznej, dokonywanej w celu zapobiegania powstawania w życiu klienta sporów prawnych, kładąc nacisk na zrozumienie, integrację i adaptację⁵. PL zachęca prawników do stosowania poszerzonej analizy sprawy z uwzględnieniem badania kontekstu zachowań i zdarzeń oraz relacji⁶, wyjścia poza ramy klasycznej analizy prawnej⁷ i redukcji liczby klientów na rzecz bardziej holistycznej i stałej opieki. Warto dodatkowo wskazać, że pojęcie „holistycznej opieki”, intuicyjnie utożsamiane z medycyną, nie jest przypadkowe. Tak jak dobre praktyki medyczne i rutynowe badania wspierają zdrowie fizyczne, tak regularne „przeglądy prawne” (ang. *check ups*) w ramach praktyki prewencyjnej i poszerzonej, które są realizowane w ramach stałej pomocy prawnej, poprawiają „zdrowie prawne” (ang. *legal wellbeing*) przedsiębiorstw i klientów indywidualnych⁸.

Natomiast *creative problem solving* (dalej: CPS) postuluje odejście od schematycznego i wyłącznie instrumentalnego ujęcia problemów prawnych, promując bardziej elastyczne, innowacyjne i zorientowane na człowieka metody postępowania, szczególnie uwzględniając paradygmat „wygrany–wygrany”⁹. Proces ten zakłada nie tylko wykorzystanie wiedzy prawniczej i logicznych schematów, lecz także sięganie po techniki poznawcze oraz narzędzia innych dyscyplin, takich jak psychologia, zarządzanie czy nauki behawioralne¹⁰. CPS odwraca tradycyjny model postępowania polegający na „dostosowaniu” problemu do procedury, na kreatywne tworzenie i rozwijanie nowych procedur względem napotkanego problemu¹¹. W podstawowym założeniu procedura CPS obejmuje takie działania jak: identyfikację problemu w ramach poszerzonej analizy prawnej¹², generowanie rozwiązań,

⁵ A. Zienkiewicz, *op.cit.*, s. 69.

⁶ Szerzej zob. T. Barton, *Preventive Law and Problem Solving: Lawyering for the Future*, Lake Mary, 2009, s. 27.

⁷ *Vide.* propozycja tzw. Matrycy Dauera w zastosowaniu PL: *ibidem* s. 56–58.

⁸ J.O. Mudd, *Lawyering through Life: The Origin of Preventive Law by Louis M. Brown*, „Journal of Legal Education” 1987, vol. 37, no. 2, s. 287–289.

⁹ Szerzej zob.: J. Weinstein, L. Morton, *Stuck in a Rut: The Role of Creative Thinking in Problem Solving and Legal Education*, „Clinical Law Review” 2003, vol. 9, no. 2, s. 837–838; J.M. Cooper, *Towards a New Architecture: Creative Problem Solving and the Evolution of Law*, „California Western Law Review” 1998, vol. 34, no. 2, s. 297–323; K.E. Vinson, S.A. Moppet, S.J. George, *Mindful Lawyering: The Key to Creative Problem Solving*, Carolina Academic Press, 2018, *passim*.

¹⁰ *Ibidem*, s. 72–75.

¹¹ T. Barton, *Creative Problem Solving: Purpose, Meaning, and Values*, „California Western Law Review” 1998, vol. 34, no. 2, s. 284.

¹² *Ibidem*. s. 273.

wybór działania, implementację oraz ewaluację (rozumianą jako każdorazową analizę skutków postępowania)¹³.

W związku z powyższym w celu zbadania perspektyw implementacji orientacji PL i CPS zdecydowano o przeprowadzeniu badań empirycznych, których celem było zbadanie stosunku aplikantów radcowskich wobec poszczególnych założeń *preventive law* oraz *creative problem solving*.

METODOLOGIA

W badaniu zastosowano metodę empiryczną badania prawa w ujęciu socjologicznym, która umożliwia analizę prawa w jego społecznym kontekście, a w efekcie ocenę możliwości implementacji koncepcji *preventive law* i *creative problem solving*. Podejście socjologiczne znajduje szczególne uzasadnienie w badaniu zjawisk prawnych zakorzenionych w tradycji *common law*, ze względu na wpływ doktryny realizmu prawniczego¹⁴. Biorąc pod uwagę fakt, że *preventive law* i *creative problem solving*, a także cały ruch *comprehensive law movement* są przede wszystkim rozwijane i stosowane w Stanach Zjednoczonych oraz Australii, zasadne jest prowadzenie rozważań na podstawie empirycznej metody badania prawa, z uwzględnieniem metod ilościowych oraz techniki ankiety audytoryjnej¹⁵.

Warto zaznaczyć, że powyższe orientacje nie były dotychczas przedmiotem szerokiej analizy empirycznej.

Przeprowadzone badanie miało charakter eksploracyjny. Celem szczegółowym było zbadanie stosunku aplikantów radcowskich wobec poszczególnych założeń *Preventive Law* oraz *creative problem solving*. W badaniu przyjęto następującą hipotezę: „Aplikanci radcowscy dostrzegają potencjał w stosowaniu *preventive law* oraz *creative problem solving* w praktyce zawodowej”. Za jednostkę analizy wyznaczono grupę społeczną – aplikantów radcowskich Okręgowej Izby Radców Prawnych w Lublinie. Badanie miało charakter przekrojowy, a proces zbierania danych zaplanowano na okres od maja do czerwca 2022 roku. Przed realizacją badania właściwego przeprowadzono badania pilotażowe, które pozwoliły zweryfikować narzędzie badawcze zarówno pod względem konceptualizacji, jak i operacjonalizacji pojęć.

Narzędzie badawcze w formie anonimowej ankiety audytoryjnej zawierało pytania zamknięte jednokrotnego wyboru, pytanie wielokrotnego wyboru, pytania

¹³ K.E. Vinson, S.A. Moppet, S.J. George, *Mindful Lawyering: The Key to Creative Problem Solving*, Carolina Academic Press, 2018, s. 111.

¹⁴ M. Borucka-Arctowa, *Podejście socjologiczne*, [w:] *Metody badania prawa*, red. A. Łopatka, Warszawa 1973, s. 76–91.

¹⁵ Patrz. A. Pieniążek, M. Stefaniuk, *Socjologia prawa. Zarys wykładu*, Warszawa 2021, s. 168.

zamknięte z użyciem skali Likerta¹⁶ oraz pytania półotwarte i otwarte. Sam kwestionariusz składał się z 12 pytań.

CZĘŚĆ BADAWCZA

W 2022 roku w OIRP w Lublinie przygotowywało się do wykonywania zawodu radcy prawnego ponad 200 aplikantów. W badaniu wzięło udział 88 aplikantów radcowskich, z czego 38,4% stanowili aplikanci III roku, 26,7% aplikanci II roku, a 34,9% aplikanci I roku.

W zakresie miejsca wykonywania zawodu największą grupę respondentów stanowiącą ok. 67% stanowiły osoby zatrudnione w kancelariach prawnych. Około 18% respondentów zatrudnionych było w urzędach administracji publicznej. W spółkach kapitałowych praktykowało ok. 7% respondentów, pracując na stanowiskach *in-house* (prawników, którzy świadczą usługi prawne bezpośrednio wewnątrz spółki). Około 3% respondentów-aplikantów biorących udział w badaniu nie pracowało w zawodzie prawniczym.

W dalszej części badania respondenci zostali poproszeni o wskazanie dominujących dziedzin prawa w praktyce zawodowej. Pytanie umożliwiło aplikantom udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi, jeśli odpowiadało to ich profilowi zawodowemu, a ich odpowiedzi zostały zsumowane i zestawione. Największa grupa aplikantów wskazała prawo cywilne z ukierunkowaniem na prawo rodzinne i spadkowe jako dominującą praktykę (ok. 44%), następnie niewiele mniejsza grupa aplikantów podejmowała w codziennej pracy sprawy związane z prawem gospodarczym i handlowym, wskazując przedsiębiorców jako głównych klientów (ok. 40%). Wśród grupy badanych ok. 18% aplikantów na co dzień podejmowało pracę w zakresie prawa administracyjnego, niewiele mniej (ok. 14%) podejmowało zagadnienia związane z prawem pracy. W środowisku lubelskim dostrzega się relatywnie niewielką grupę aplikantów praktykujących w prawie tzw. korporacyjnym obejmującym w swoim zakresie transakcje fuzji i przejęć, usługi z zakresu *compliance* oraz RODO – ok. 7%, oraz prawo bankowe – ok. 6%. Pojedynczy aplikanci wskazali obok prowadzenia wyżej wymienionych kategorii spraw sprawy z zakresu prawa karnego (3%), medycznego (2%). Pozostałe dziedziny prawa (np. prawo podatkowe, prawo zamówień publicznych) zostały wskazane jedynie w pojedynczych odpowiedziach i jedynie w zestawieniu z innymi gałęziami dziedzin dominujących wśród respondentów.

¹⁶ Szerzej o skali Likerta: J. Jezior, *Metodologiczne problemy zastosowania skali Likerta w badaniach postaw wobec bezrobocia*, „Przegląd Socjologiczny” 2013, t. 62, nr 1, s. 118–120.

W następujących pytaniach respondenci mieli za zadanie wskazać na skali Likerta¹⁷ (punkty od 1 do 7) wartości najbardziej odpowiadające swoim odczuciom. W celu dokonania analizy otrzymanych wyników przyjęto odpowiednio dla każdego pytania opis skali, w którym punkt 1 oznacza całkowity brak zgody z przedstawionym twierdzeniem, a punkt 7 – całkowitą zgodę.

Pierwsze pytanie dotyczyło założeń *preventive law*. Analiza wyników dotyczących pytania pierwszego wskazuje na znaczący poziom akceptacji wśród respondentów dla założenia, że prawnik poza analizą prawną problemu powinien również uwzględniać wpływ podjętych czynności prawnych na jakość relacji między stronami. Największy odsetek odpowiedzi (65,91%) przypisano wartości 6 na skali Likerta, co oznacza wysoki stopień zgody z postawionym twierdzeniem. Dodatkowo 17,05% respondentów udzieliło maksymalnej oceny (7), co potwierdza, że niemal 83% badanych wykazuje istotne poparcie dla tej koncepcji. Odpowiedzi wskazujące na niski poziom akceptacji, obejmujące wartości od 1 do 3, stanowiły marginalny odsetek, łącznie wynoszący 4,55%. Średni poziom akceptacji (wartości 4 i 5) uzyskał natomiast 12,5% wskazań. Otrzymane wyniki sugerują, że zdecydowana większość aplikantów radcowskich dostrzega konieczność uwzględniania aspektów relacyjnych w podejmowanych działaniach prawnych, co może wskazywać na rosnącą świadomość w zakresie stosowania podejścia zorientowanego na rozwiązywanie problemów oraz prewencji sporów.

Tabela. Odpowiedzi respondentów na pytanie 1

Numer pytania	1	
Treść pytania	Poza analizą prawną problemu prawnik powinien również poddawać analizie wpływ podjętych czynności prawnych na jakość relacji między stronami	
Wartość na skali	Liczba udzielonych odpowiedzi	Udział procentowy
1	1	1,14
2	1	1,14
3	2	2,27
4	6	6,82
5	5	5,68
6	58	65,91
7	15	17,05
SUMA	88	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki dotyczące drugiego pytania odnoszącego się do koncepcji CLM w ogólności ukazują zróżnicowane podejście respondentów do kwestii priorytetowego traktowania indywidualnych potrzeb emocjonalnych klientów kosztem obsługi większej liczby spraw w ramach klasycznej pomocy prawnej (tabela 2).

¹⁷ Niekiedy zwana również skalą semantyczną.

Największy odsetek odpowiedzi (30,68%) przypisano wartości 6 na skali Likerta, co oznacza wysoką akceptację dla tezy sugerującej większe znaczenie podejścia uwzględniającego aspekty emocjonalne klientów. Wartość 5 uzyskała 23,86% wskazań, a maksymalny poziom zgody (7) osiągnął 12,5%, co łącznie daje 67,04% odpowiedzi w przedziale od umiarkowanej do wysokiej akceptacji dla tego podejścia.

Jednocześnie znaczący odsetek respondentów wyraził sceptycyzm wobec przedmiotowej tezy. Odpowiedzi o niskim poziomie akceptacji (wartości 1–3) stanowiły łącznie 20,45%, przy czym 7,95% uczestników badania udzieliło najniższej oceny (1). Poziom neutralny (wartość 4) wybrało 12,5% badanych.

Uzyskane wyniki wskazują na brak jednoznacznej preferencji. Choć większość respondentów skłania się ku uznaniu znaczenia uwzględniania emocjonalnych aspektów relacji z klientami, to istotna grupa pozostaje przy bardziej tradycyjnym modelu świadczenia usług prawniczych, koncentrującym się na efektywnej obsłudze większej liczby spraw. Może to odzwierciedlać zróżnicowane podejście aplikantów radcowskich do sposobu wykonywania zawodu, wynikające zarówno z preferencji osobistych, jak i specyfiki praktyki zawodowej.

Tabela 2. Odpowiedzi respondentów na pytanie 2

Numer pytania	2	
Treść pytania	Ważniejszym aspektem jest pomoc mniejszej liczbie klientów, uwzględniając ich potrzeby emocjonalne, niż pomoc większej liczbie klientów w zakresie klasycznej pomocy prawnej	
Wartość	Liczba udzielonych odpowiedzi	Udział procentowy
1	7	7,95
2	2	2,27
3	9	10,23
4	11	12,50
5	21	23,86
6	27	30,68
7	11	12,50
SUMA	88	100,00

Źródło: opracowanie własne.

W związku z częściowym odrzuceniem w pierwszym etapie badania postulatu ograniczenia liczby klientów w celu zapewnienia im szerszej, terapeutycznej opieki, w kwestionariuszu umieszczono pytanie otwarte, w którym poproszono o pisemną odpowiedź na temat preferencji w zakresie kompleksowej (wykraczającej poza klasyczną pomoc prawną) obsługi kilku podmiotów w porównaniu z doraźnym świadczeniem usług prawnych dla większej liczby klientów. Zebrane odpowiedzi przyporządkowano według następującego klucza (matryc odpowiedzi): preferencja kompleksowej obsługi kilku podmiotów, preferencja doraźnej pomocy prawnej wielu podmiotom, podejście mieszane lub neutralne oraz brak odpowiedzi.

Wyniki badania wskazują, że największa grupa respondentów (51,14%) wykazuje preferencję kompleksowej obsługi kilku podmiotów. Aplikanci, uzasadniając wybór, dzielą się na dwie podgrupy: (1) wybierających ten sposób praktyki ze względów materialno-osobistych; wskazującą pewniejszy dochód związany ze stałą obsługą podmiotu (15 odpowiedzi) i lepszą organizację pracy wynikającą ze znajomości klienta; oraz (2) wybierających stałą obsługę ze względów relacyjnych, budowania zaufania między prawnikiem a klientem oraz chęci udzielania skuteczniejszej pomocy (16 odpowiedzi). Pozostali respondenci nie uzasadniali swojego stanowiska (14 odpowiedzi).

Doraźne świadczenie usług prawnych dla wielu klientów zostało wskazane przez 15,91% respondentów. Aplikanci, którzy uzasadnili swoje stanowisko, kierowali się głównie chęcią zdobycia szerokiego doświadczenia zawodowego (4) oraz elastycznością (3), pozostali zaś nie uzasadnili swojego stanowiska (7).

Podejście mieszane lub neutralne wybrało 7,95% respondentów. Grupa ta nie zadeklarowała jednoznacznej preferencji, podkreślając, że wybór optymalnego modelu świadczenia usług zależy od specyfiki wykonywanego zawodu, etapu kariery oraz organizacji pracy.

Jednocześnie brak odpowiedzi odnotowano u 25% respondentów, co może wynikać z braku sprecyzowanej opinii w tej kwestii lub z trudności w jednoznacznym określeniu preferowanego modelu pracy na etapie aplikacji radcowskiej.

Wyniki badania sugerują, że większość aplikantów radcowskich postrzega długofalową współpracę jako bardziej efektywną formę świadczenia usług prawnych przy jednoczesnym dostrzeganiu wartości modelu doraźnego, który umożliwia większą dynamikę i różnorodność zawodową.

Tabela 3. Odpowiedzi respondentów na pytanie 3

Treść pytania	Czy jako prawnik byłaby/byłby Pani/Pan bardziej skłonna(-y) do kompleksowej (wychodzącej poza ramy klasycznej pomocy prawnej) obsługi kilku podmiotów czy też doraźnej pomocy prawnej wielu podmiotom? Odpowiedź proszę krótko uzasadnić	
Zmienna	Liczba udzielonych odpowiedzi	Udział procentowy
Preferencja kompleksowej obsługi kilku podmiotów	45	51,14
Preferencja doraźnej pomocy prawnej wielu podmiotom	14	15,91
Podejście mieszane lub neutralne	7	7,95
Brak odpowiedzi	22	25,00
SUMA	88	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki dotyczące trzeciego pytania wskazują na zdecydowane poparcie respondentów dla tezy, zgodnie z którą prawnik powinien wykazywać kreatywność w poszukiwaniu alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów poza procesem sądowym, co odnosi się wprost do *creative problem solving*.

Najwyższy odsetek wskazań uzyskała wartość 6 na skali Likerta (52,27%), co oznacza, że ponad połowa respondentów w dużym stopniu identyfikuje się z tą koncepcją. Maksymalną wartość (7) przypisało 30,68% badanych, co w połączeniu z wynikami dla wartości 6 daje łącznie 82,95% respondentów opowiadających się za istotną rolą kreatywnego podejścia w zawodzie prawnika.

Wartości neutralne i umiarkowane (4 i 5) uzyskały odpowiednio 2,27% i 7,95% wskazań, co wskazuje na relatywnie niewielką grupę respondentów, którzy nie wyrażają jednoznacznej opinii w tej kwestii. Natomiast sceptyczne podejście, wyrażone przez oceny 1–3, uzyskało łącznie jedynie 6,83% odpowiedzi.

Otrzymane wyniki sugerują, że zdecydowana większość aplikantów radcowskich dostrzega potrzebę wdrażania kreatywnych metod w rozwiązywaniu sporów, co może wskazywać dużą akceptację dla metod i technik orientacji *creative problem solving*.

Tabela 4. Odpowiedzi respondentów na pytanie 4

Numer pytania	3	
Treść pytania	Prawniki powinni postępować kreatywnie w poszukiwaniu alternatywnych metod rozwiązania konfliktu poza procesem sądowym	
Wartość	Liczba udzielonych odpowiedzi	Udział procentowy
1	1	1,14
2	1	1,14
3	4	4,55
4	2	2,27
5	7	7,95
6	46	52,27
7	27	30,68
SUMA	88	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki dotyczące czwartego pytania wskazują na wysoki poziom akceptacji dla koncepcji *preventive law*, zgodnie z którą prawnik powinien poświęcać dodatkowy czas na doraźną analizę swojego działania pod kątem skuteczności oraz potencjalnych pozaprawnych efektów ubocznych w procesie rozwiązywania sporu.

Najwyższy odsetek respondentów (52,27%) przypisał odpowiedzi 6 na skali Likerta, co świadczy o szerokim poparciu dla tego podejścia. Maksymalną wartość (7) wybrało 17,05% badanych, co w połączeniu z wynikami dla wartości 6 daje łączny poziom akceptacji na poziomie 69,32%. Odpowiedź 5 uzyskała 17,05% wskazań, co potwierdza, że zdecydowana większość respondentów uznaje refleksję nad skutecznością działań i ich konsekwencjami za istotny element pracy prawnika.

Tabela 5. Odpowiedzi respondentów na pytanie 5

Numer pytania	4	
Treść pytania	Prawnik powinien dodatkowo poświęcić czas na każdorazową analizę swojego działania pod kątem skuteczności i (ewentualnych) pozaprawnych efektów ubocznych w celu rozwiązania sporu	
Wartość	Liczba udzielonych odpowiedzi	Udział procentowy
1	1	1,14
2	0	0,00
3	7	7,95
4	4	4,55
5	15	17,05
6	46	52,27
7	15	17,05
SUMA	88	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki dotyczące piątego pytania jednoznacznie wskazują na wysoką akceptację wśród respondentów założeń *creative problem solving*, zgodnie z którą prawnik powinien wykazywać się kreatywnym myśleniem wykraczającym poza ramy klasycznej analizy prawnej podczas pracy z klientem.

Najwyższy odsetek odpowiedzi uzyskała wartość 6 na skali Likerta (57,95%), co świadczy o silnym poparciu dla tej tezy. Ponadto maksymalna wartość (7) została przypisana przez 32,95% badanych, co oznacza, że łącznie 90,9% respondentów uznaje kreatywność za istotny element pracy prawnika.

Wartości neutralne i umiarkowanie sceptyczne (3, 4 i 5) uzyskały łącznie jedynie 7,96% wskazań, co potwierdza marginalną liczbę respondentów, którzy nie identyfikują się z takim podejściem. Co istotne, tylko jedna osoba całkowicie odrzuciła tę koncepcję (wartość 1), a żadna nie przypisała odpowiedzi 2.

Otrzymane wyniki wskazują, że wśród aplikantów radcowskich istnieje powszechna akceptacja dla kreatywnego podejścia w praktyce prawniczej. Może to świadczyć o rosnącym znaczeniu nowoczesnych metod pracy z klientem, które wykraczają poza tradycyjną analizę prawną i uwzględniają aspekty biznesowe, strategiczne oraz praktyczne. Powyższe może oznaczać, że prawnicy już w trakcie szkolenia dostrzegają zmieniającą się rolę prawnika, zmierzającą w kierunku bardziej kompleksowego doradcy.

Tabela 5. Odpowiedzi respondentów na pytanie 5

Numer pytania	5	
Treść pytania	Prawnik podczas pracy z klientem powinien wykazywać się kreatywnym myśleniem wychodzącym poza ramy klasycznej analizy prawnej	
Wartość	Liczba udzielonych odpowiedzi	Udział procentowy
1	1	1,14
2	0	0,00
3	2	2,27
4	4	4,55
5	1	1,14
6	51	57,95
7	29	32,95
SUMA	88	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki dotyczące szóstego pytania wskazują na wyraźną dominację opinii opowiadających się za zwiększoną rolą działań prewencyjnych w praktyce prawniczej (zgodnie z założeniami *preventive law*), w tym działań podejmowanych poza procesem sądowym.

Najwyższy odsetek respondentów (50%) przypisał odpowiedzi wartość 6 na skali Likerta, co oznacza, że połowa badanych w dużym stopniu zgadza się z koniecznością większego zaangażowania prawników w działania prewencyjne. Ponadto maksymalna wartość (7) uzyskała 23,26% wskazań, co łącznie daje 73,26% respondentów wykazujących istotne poparcie dla tej koncepcji.

Umiarkowane poparcie (wartości 4 i 5) uzyskało odpowiednio 6,98% i 10,47% odpowiedzi, co wskazuje na istnienie grupy, która dostrzega znaczenie prewencji, jednak nie postrzega jej jako kluczowego aspektu pracy prawnika. Odpowiedzi o niskim poziomie akceptacji (1–3) stanowiły łącznie 9,3%, co sugeruje, że tylko niewielka część respondentów nie dostrzega potrzeby intensyfikacji działań prewencyjnych w praktyce prawniczej.

Uzyskane wyniki wskazują na szeroką akceptację dla koncepcji *Preventive Law* wśród aplikantów radcowskich. Może to wynikać z rosnącej świadomości znaczenia proaktywnego podejścia w pracy prawnika, które pozwala na minimalizowanie ryzyka prawnego oraz unikanie kosztownych i długotrwałych sporów sądowych. Zauważalny wysoki poziom poparcia dla tej idei może także świadczyć o zmianie podejścia do wykonywania zawodu, w którym rola prawnika nie ogranicza się wyłącznie do rozwiązywania konfliktów, ale obejmuje również ich skuteczną prewencję.

Tabela 6. Odpowiedzi respondentów na pytanie 6

Numer pytania	6	
Treść pytania	Prawnicy powinni poświęcić więcej uwagi działaniom prewencyjnym (włączając w to działania poza procesowe)	
Wartość	Liczba udzielonych odpowiedzi	Udział procentowy
1	3	3,49
2	1	1,16
3	4	4,65
4	6	6,98
5	9	10,47
6	43	50,00
7	20	23,26
SUMA	86	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Dalsza analiza wyników badania wymaga zestawienia zebranych danych względem zmiennych uwzględnionych na etapie konceptualizacyjnym. Ze względu na cele badawcze istotnymi danymi może być:

- a) stosunek aplikantów wobec założeń PL i CPS względem miejsca wykonywania zawodu,
- b) stosunek aplikantów wobec założeń PL i CPS względem obszaru (gałęzi) praktyki prawa.

Ze względu na fakt, że 67% uczestników badania jest zatrudnionych w kancelariach, a pozostałe formy zatrudnienia nie wykazują wystarczającej liczebności, uwzględnienie wspomnianych zmiennych dotyczących miejsca pracy nie zapewnia miarodajnych wyników. Z uwagi na powyższe dalszej analizie poddano wyłącznie stosunek aplikantów wobec założeń PL i CPS względem obszaru (gałęzi) praktyki prawa. Jak wspomniano na wstępie, aplikanci biorący udział w badaniu najczęściej podejmują się spraw związanych z prawem cywilnym oraz obsługą osób fizycznych, ok. 44% respondentów wskazało ten obszar praktyki; następnie niewiele mniejsza grupa aplikantów podejmuje w codziennej pracy sprawy związane z prawem gospodarczym i handlowym, wskazując przedsiębiorców jako głównych klientów (ok. 40%). Wśród grupy badanych ok. 18% aplikantów na co dzień podejmuje pracę w zakresie prawa administracyjnego, niewiele mniej (ok. 14%) podejmuje zagadnienia związane z prawem pracy. Z uwagi na marginalny odsetek aplikantów wskazujących w obszarze swojej praktyki pozostałe gałęzie lub subgałęzie prawa analizie zostaną poddane wymienione cztery dominujące obszary praktyki. Przed przystąpieniem do analizy należy zaznaczyć, że aplikanci często wskazywali więcej niż jeden obszar praktyki, zwłaszcza w zakresie spraw cywilnych i gospodarczych. W konsekwencji suma wyników nie odpowiada łącznej liczbie respondentów biorących udział w badaniu. W sytuacji gdy respondent zaznaczył co najmniej dwie odpowiedzi w pytaniu dotyczącym gałęzi prawa, jego wybór został uwzględniony osobno dla każdego wyżej wskazanego obszaru praktyki.

Analiza odpowiedzi respondentów pozwala na identyfikację zróżnicowanych postaw wobec kluczowych założeń *preventive law* oraz *creative problem solving*, zależnie od obszaru praktyki. Respondenci deklarujący specjalizację w zakresie spraw cywilnych (obsługi osób fizycznych) w większości uznali, że działania prawne powinny być oceniane nie tylko w kontekście ich zgodności z przepisami, ale również pod kątem ich wpływu na relacje między stronami – 55% respondentów przyznało ocenę 6, a 23% ocenę 7, co wskazuje, że prawie 80% badanych dostrzega znaczenie tego aspektu. W praktyce gospodarczej (obsłudze przedsiębiorstw) wynik ten był nawet wyższy – 71% respondentów wybrało ocenę 6, a 11% ocenę 7, co oznacza, że ponad 80% badanych prawników dostrzega konieczność uwzględniania aspektów relacyjnych w podejmowanych działaniach. Powyższe ma prawdopodobnie znaczenie z uwagi na perspektywę biznesową. Oczekiwania przedsiębiorcy wobec rozwiązania sporu mogą różnić się od oczekiwań osób fizycznych.

W praktyce administracyjnej największa grupa aplikantów (63%), wybrała ocenę 6, a 13% ocenę 7, co również sugeruje silne poparcie dla tego podejścia. Natomiast w praktyce prawa pracy wyniki były zbliżone – 62% respondentów wybrało ocenę 6, co oznacza, że zdaniem aplikantów w każdej analizowanej dziedzinie zauważalne jest przekonanie, iż skutki działań prawnych powinny być oceniane także pod kątem ich wpływu na relacje społeczne i zawodowe.

Zmienna dotycząca potrzeb emocjonalnych klientów spotkała się z większą polaryzacją odpowiedzi. W praktyce cywilnej ocenę 6 przyznało 33% badanych, podczas gdy w praktyce gospodarczej wynik ten wyniósł 26%. Wskazuje to, że w kontaktach z osobami fizycznymi prawnicy częściej dostrzegają znaczenie aspektów emocjonalnych niż w przypadku relacji z przedsiębiorcami, gdzie profesjonalizacja stosunków może zmniejszać ich wagę.

W praktyce administracyjnej i praktyce związanej z prawem pracy wyniki były jeszcze niższe – 38% respondentów w obu grupach wybrało ocenę 6, co sugeruje, że w tych obszarach uwzględnianie emocjonalnego kontekstu sprawy ma mniejsze znaczenie. Możliwe jest, że w sprawach administracyjnych oraz w relacjach pracodawca–pracownik nacisk kładziony jest na formalne aspekty postępowania, co może tłumaczyć niższy poziom akceptacji dla tej zmiennej. Nie można jednak wykluczyć, że niższy poziom akceptacji dla tej zmiennej może też wynikać z relatywnie niewielkiej reprezentacji aplikantów zajmujących się sprawami tego typu w badaniu, co za tym idzie – z niereprezentatywnej grupy badawczej.

Zmienna dotycząca kreatywności w poszukiwaniu alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów uzyskała wysokie wyniki w praktyce gospodarczej – 54% respondentów wybrało ocenę 6, a 29% ocenę 7, co oznacza, że łącznie 83% badanych uznaje ten aspekt za istotny. Może to wynikać z konieczności dostosowania strategii prawnych do dynamicznych warunków rynkowych oraz poszukiwania rozwiązań, które ograniczą ryzyko procesów sądowych.

W praktyce cywilnej również zauważono wysokie poparcie dla tego podejścia – 45% respondentów wybrało ocenę 6, a 40% ocenę 7, co oznacza, że 85% badanych dostrzega znaczenie kreatywnego podejścia do sporów. Wynik ten może wynikać z potrzeby stosowania polubownych metod opanowywania sporów w sprawach rodzinnych, spadkowych czy majątkowych.

W praktyce administracyjnej i w praktyce prawa pracy zmienna ta miała nieco niższe znaczenie, odpowiednio 63% i 54% respondentów wybrało ocenę 6, co sugeruje, że w tych obszarach prawnicy są bardziej skłonni do stosowania tradycyjnych ścieżek rozwiązywania konfliktów niż do poszukiwania niestandardowych metod, co może wynikać ze specyfiki relacji w tych gałęziach praktyki.

Potrzeba autorefleksji nad skutecznością działań, w tym również w obszarze pozaprawnym, została oceniona wysoko we wszystkich obszarach praktyki. W praktyce cywilnej 40% respondentów wybrało ocenę 6, natomiast w praktyce gospodarczej wynik ten wyniósł 54%. Co ciekawe najwyższe wyniki odnotowano w praktyce administracyjnej oraz w praktyce prawa pracy – odpowiednio 69% i 77% respondentów wybrało ocenę 6, co może wskazywać na rosnącą świadomość konieczności monitorowania efektywności działań prawnych w kontekście ich skutków społecznych i ekonomicznych. Może to jednak zależeć również od cech osobowych grupy respondentów.

Najwyższy poziom poparcia dla kreatywności w pracy z klientem wychodzącej poza ramy klasycznej analizy prawnej odnotowano w praktyce cywilnej – 55% respondentów wybrało ocenę 6, a 30% ocenę 7, co oznacza, że 85% badanych uznaje ten aspekt za istotny.

W praktyce gospodarczej wynik ten był nieco niższy, 51% respondentów wybrało ocenę 6, a 37% ocenę 7, co może wskazywać na bardziej proceduralne podejście do obsługi przedsiębiorców. W praktyce administracyjnej wynik ten wyniósł 81% (ocena 6), co sugeruje, że w tej dziedzinie dostosowanie komunikacji do klienta i kreatywne podejście do analizy problemów jest kluczowe.

Działania prewencyjne uzyskały najwyższe poparcie w praktyce cywilnej – 55% respondentów wybrało ocenę 6, a 18% ocenę 7. W praktyce gospodarczej wartości te wyniosły odpowiednio 40% i 29%, co sugeruje, że zapobieganie konfliktom odgrywa kluczową rolę zarówno w sprawach osób prywatnych, jak i przedsiębiorców. Najwyższe wartości odnotowano jednak w praktyce administracyjnej – 75% respondentów wybrało ocenę 6, co może wskazywać, że działania prewencyjne są kluczowym elementem zarządzania ryzykiem w kontekście administracyjnym.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone badanie umożliwiło ocenę hipotezy zakładającej, że aplikanci radcowscy dostrzegają potencjał w stosowaniu *preventive law* oraz *creative problem solving* w praktyce zawodowej. Analiza wyników wskazuje, że wśród respondentów zauważalna jest wyraźna tendencja do akceptacji założeń obu koncepcji, co może sugerować uznanie wartości prewencji prawnej oraz kreatywnego podejścia do rozwiązywania konfliktów.

Wysoki poziom akceptacji dla potrzeby uwzględniania wpływu czynności prawnych na relacje między stronami potwierdza, że aplikanci radcowscy postrzegają konieczność szerszej analizy konsekwencji swoich działań. Najwyższe wartości w skali Likerta uzyskały odpowiedzi wskazujące na zdecydowaną zgodę z tym twierdzeniem, co sugeruje, że uczestnicy badania dostrzegają rolę *preventive law* w minimalizowaniu potencjalnych sporów. Ponadto analiza wyników wykazała, że kreatywność w poszukiwaniu alternatywnych (w tym pozaprawnych) metod rozwiązywania konfliktu, będąca kluczowym elementem *creative problem solving*, została uznana przez większość respondentów za istotny aspekt pracy prawnika. Uzyskane wartości na skali Likerta wskazują, że aplikanci w przeważającej części identyfikują się z ideą, że prawnicy powinni wykraczać poza klasyczne schematy rozwiązywania problemów, wykorzystując narzędzia negocjacyjne, medacyjne oraz inne pozasądowe mechanizmy rozwiązywania sporów.

Zmienna dotycząca potrzeby uwzględniania aspektów emocjonalnych klientów w procesie świadczenia pomocy prawnej wykazała większą polaryzację odpowiedzi, co może sugerować, że znaczenie tego czynnika jest postrzegane w różny sposób w zależności od doświadczenia zawodowego aplikantów oraz specyfiki ich praktyki. Biorąc pod uwagę niektóre odpowiedzi aplikantów pojawiające się w pytaniu otwartym, można postawić tezę, że aplikanci wyraźnie oddzielają rolę prawnika jako eksperta od pomocy prawnej od roli prawnika jako podmiotu zapewniającego holistyczne wsparcie – w tym psychologiczne. Wysoki poziom akceptacji dla tej zmiennej został odnotowany zwłaszcza wśród osób praktykujących w obszarze prawa cywilnego, co może wynikać z częstszego kontaktu z klientami indywidualnymi oraz konieczności uwzględniania aspektów relacyjnych w prowadzeniu spraw rodzinnych czy spadkowych. Natomiast w praktyce gospodarczej oraz administracyjnej aspekt ten uzyskał niższe wartości, co może wynikać z bardziej formalnego i strukturalnego charakteru relacji w tych obszarach. Należy jednak zauważyć, że aplikanci praktykujący w obszarze prawa gospodarczego wskazują najwyżej aprobatę dla postulatu dbania o relację stron w procesie rozwiązywania sporu, co może budzić pewne wątpliwości, tworząc obszary badawcze, konieczne do rozwinięcia w dalszych badaniach.

Istotnym elementem badania było również określenie stosunku aplikantów radcowskich do działań prewencyjnych oraz autorefleksji nad skutecznością

podejmowanych działań. Wyniki wskazują, że większość respondentów wyraża silne poparcie dla *preventive law*, co potwierdza, że aplikanci dostrzegają potrzebę wdrażania działań minimalizujących ryzyko prawne i zapobiegających eskalacji konfliktów. Wysoki poziom akceptacji dla autorefleksji nad skutecznością działań prawnych sugeruje, że wśród aplikantów kształtuje się świadomość konieczności systematycznego analizowania konsekwencji podejmowanych decyzji, co stanowi istotny element zarówno *preventive law*, jak i *creative problem solving*.

Otrzymane wyniki badania wskazują na wysoką akceptację dla obu analizowanych orientacji, co w znacznym stopniu potwierdza hipotezę przyjętą w badaniu. Większość aplikantów, niezależnie od obszaru swojej praktyki, dostrzega wartość prewencji prawnej oraz kreatywnego podejścia w rozwiązywaniu problemów. Różnice w poziomie akceptacji poszczególnych założeń mogą wynikać z różnic w doświadczeniu zawodowym oraz specyfiki dziedzin prawa, w których aplikanci świadczą pomoc prawną.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Barton T., *Creative Problem Solving: Purpose, Meaning, and Values*, „California Western Law Review” 1998, vol. 34, no. 2.
- Barton T., *Preventive Law and Problem Solving: Lawyering for the Future*, Lake Mary 2009.
- Bodnar A., *Radca prawny jako obrońca zasady praworządności oraz praw podstawowych*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2023, nr 1.
- Borucka-Arctowa M., *Podejście socjologiczne*, [w:] *Metody badania prawa*, red. A. Łopatka, Warszawa 1973.
- Cooper J.M., *Towards a New Architecture: Creative Problem Solving and the Evolution of Law*, „California Western Law Review” 1998, vol. 34, no. 2.
- Daicoff S., *Comprehensive Law Practise, Law as a Healing Profession*, Carolina Academic Press, Durham 2011.
- Jezior J., *Metodologiczne problemy zastosowania skali Likerta w badaniach postaw wobec bezrobocia*, „Przegląd Socjologiczny” 2013, vol. 62, nr 1.
- Kaleta K.J., *Przyszłość sądownictwa konstytucyjnego w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2024, nr 4.
- Mojski W., *Analiza kryzysu konstytucyjnego z perspektywy funkcji aksjologicznej konstytucji. Zarys podstawowych zagadnień teoretycznych*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2022, nr 1.
- Mudd J.O., *Lawyering through Life: The Origin of Preventive Law by Louis M. Brown*, „Journal of Legal Education” 1987, vol. 37, no. 2.
- Najwyższa Izba Kontroli, *Wymiar sprawiedliwości w kryzysie (zapis konferencji prasowej)*, <https://www.nik.gov.pl/najnowsze-informacje-o-wynikach-kontroli/sprawne-funkcjonowanie-wymiaru-sprawiedliwosci.html> [dostęp: 25.05.2025].
- Pieniążek A., Stefaniuk M., *Socjologia prawa. Zarys wykładu*, Warszawa 2021.

- Pietrzykowski T., *Polski kryzys konstytucyjny oczami pozytywisty prawniczego*, „Państwo i Prawo” 2022, nr 3.
- Stefaniuk M.E., *Image of the Community of Legal Professionals in the Television Coverage – a Case Study*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2024, t. 33, nr 1.
- Stefaniuk M., *Spoleczna reakcja na wizerunek środowiska prawniczego przedstawiony w paradokumencie „Kasta”*, „Annales UMCS, Sectio G,” 2023, t. 70, nr 2.
- Vinson K.E., Moppet S.A., George S.J., *Mindful Lawyering: The Key to Creative Problem Solving*, Carolina Academic Press, 2018.
- Weinstein J., Morton L., *Stuck in a Rut: The Role of Creative Thinking in Problem Solving and Legal Education*, „Clinical Law Review” 2003, vol. 9, no. 2.
- Zienkiewicz A., *Holizm prawniczy z perspektywy Comprehensive Law Movement. Studium teoretycznoprawne*, Warszawa 2018.

ABSTRAKT

The article has a scientific-research character and examines the attitudes of trainee attorneys-at-law towards the key assumptions of Preventive Law (PL) and Creative Problem Solving (CPS) as strands of the Comprehensive Law Movement within the Polish legal system. The research problem focuses on whether future legal advisers perceive the preventive and creative orientation as a valuable complement to the traditional, litigation-based model of dispute resolution. The aim of the study was to determine the level of acceptance of PL and CPS assumptions and to identify variations in attitudes depending on the field of legal practice. The exploratory empirical research was conducted in 2022 among 88 trainees of the District Chamber of Attorneys-at-Law in Lublin, using a quantitative auditorium survey. The main theses of the article indicate that (1) trainees overwhelmingly support the relational and preventive aspects of legal practice, (2) they highly value creative, out-of-court methods of conflict resolution, but (3) their approach varies depending on the area of practice, particularly with respect to the consideration of clients' emotional needs. The findings largely confirm the hypothesis of a high level of acceptance of PL and CPS among trainees, while simultaneously revealing internal divergences that require further in-depth research. The study constitutes one of the first attempts to examine PL and CPS using quantitative methods. Its cognitive and practical value lies in identifying directions for transforming legal education and professional training towards more preventive, creative, and humanistic legal practice.

Keywords: Preventive Law; Creative Problem Solving; Comprehensive Law Movement; sociology of law; quantitative research